

**XIX ASR OXIRIDA TURKISTON O'LKASIDA AN'ANAVIY
TIBBIY XIZMAT SHAKLLARI**

Bozorov Umid Narzulla o'g'li

tarix yo'nalishi bo'yicha magistr

Annotatsiya: *Mazkur maqolada XIX asr oxirida Turkiston o'lkasida mavjud bo'lgan an'anaviy tibbiy xizmat shakllari — tabibchilik, xalq tabobati va diniy-ma'naviy asoslangan davolash usullari tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, o'lkada sog'lomlashtirish amaliyotining mahalliy tajribalari, tabiblar faoliyati hamda Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosati davrida bu tizimning o'zgarish jarayonlari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Turkiston, an'anaviy tibbiyot, tabibchilik, xalq tabobati, davolash amaliyoti, tarixiy jarayon, sog'liqni saqlash.*

XIX asr oxiriga kelib, Turkiston o'lkasi hududida an'anaviy tibbiy xizmat tizimi hali ham asosiy sog'lomlashtirish manbai sifatida faoliyat yuritayotgan edi. Ushbu tizim asrlar davomida shakllangan mahalliy xalq tabobati, tabibchilik maktablari hamda islomiy tibbiyot an'analari bilan chambarchas bog'liq edi. Turkiston xalqlari orasida tabiblar nafaqat davolovchi, balki diniy-ma'naviy yetakchi sifatida ham e'tirof etilgan. Ularning faoliyati Qur'on va hadislar, shuningdek, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy kabi allomalarning asarlari ta'sirida shakllangan edi.

An'anaviy tabibchilikning asosiy yo'nalishlari xalq orasida keng tarqalgan: o'simliklardan tayyorlangan dorivor vositalar, issiqlik muolajalari, qon olish, hijoma, xumor, tutatish, suv bilan davolash va turli duo-ruqiyalar orqali sog'lomlashtirish amaliyotlari shular jumlasidandir. Tabiblar ko'pincha o'z tajribalarini avloddan avlodga o'tkazgan, dorivor o'simliklarni yig'ish, saqlash va ishlatish sirlarini ustoz-shogird an'anasi asosida yetkazganlar. Turkiston o'lkasida mavjud an'anaviy tibbiyot tizimining kuchli tomoni — uning mahalliy sharoitga,

iqlim va xalq turmush tarziga moslashganligi edi. Masalan, Farg‘ona vodiysi va Zarafshon vodiysi tabiblari o‘z hududiga xos o‘simliklardan foydalanishgan; Sirdaryo va Amudaryo bo‘yidagi xalqlar esa ko‘proq suv muolajalariga tayanishgan. Shu bilan birga, ayrim hollarda diniy e‘tiqod bilan bog‘liq bo‘lgan davolash shakllari ham keng tarqalgan, masalan, “dam solish”, “duo qilish” yoki “aziz-avoshoh ziyorati” orqali kasallikdan forig‘ bo‘lishga urinish kabi holatlar kuzatilgan.

Biroq XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi tomonidan Turkiston o‘lkasining bosib olinishi bilan bu an‘anaviy tizim asta-sekin o‘z o‘rnini ilmiy asoslangan tibbiyot shakllariga bo‘shatib bera boshladi. Mustamlaka ma‘muriyati o‘z harbiy shifoxonalari, feldsher punktlari va vrachlik qismlarini tashkil etar ekan, mahalliy tabiblar faoliyatiga ba‘zan “noilmiy” yoki “irsiy xurofot” sifatida qaraldi. Shunga qaramay, xalq orasida an‘anaviy tabobatning o‘rni saqlanib qoldi, chunki yangi rus tibbiy tizimi ko‘p hollarda faqat shaharlar markazida faoliyat yuritgan, qishloq aholisi esa o‘z tabiblariga tayanishda davom etgan.

Manbalarda qayd etilishicha, XIX asr oxiri — XX asr boshlariga kelib, o‘lkada ikki turdagi sog‘liqni saqlash tizimi parallel ravishda faoliyat yuritgan: bir tomondan, rus vrachlari va dorixonalar tarmog‘i, ikkinchi tomondan esa mahalliy tabiblar, otinoyilar va xalq tabobatiga asoslangan davolash an‘analari. Masalan, 1890-yillarda Toshkent, Samarqand va Qo‘qon shaharlarida rus shifokorlari soni ortgan bo‘lsa-da, bu joylarda tabiblar xizmatiga murojaat qiluvchilar soni hali ham yuqori bo‘lgan. An‘anaviy tibbiy xizmatning ijtimoiy ahamiyati ham e‘tiborga molikdir. Tabiblar jamiyatda hurmatli mavqega ega bo‘lib, ular ko‘p hollarda inson tanasi, ruhiy holati va diniy ishonch o‘rtasidagi bog‘liqlikka asoslanib davolashgan. Shu jihatdan, xalq tabobati nafaqat tibbiy, balki ma‘naviy-madaniy institut sifatida ham xizmat qilgan. Ayniqsa, ayollar orasida faoliyat yuritgan tabibalar — otinoyilar, hamshiralar, akusher-kalar (chillaparastlar) o‘z davrida homilador ayollar, bolalar va oilaviy salomatlik masalalarida muhim rol o‘ynaganlar.

Shunday qilib, XIX asr oxirida Turkiston o‘lkasidagi an‘anaviy tibbiy xizmat shakllari milliy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, u o‘zining ko‘p asrlik

tajribasini saqlab qoldi. Keyingi davrda, zamonaviy tibbiyot shakllari joriy etila boshlaganda ham, xalq tabobatining asosiy elementlari o'z hayotiyligini yo'qotmadi, balki ayrim jihatlarida yangi tibbiy madaniyat bilan uyg'unlashib bordi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov Sh. Turkiston o'lkasida sog'liqni saqlash tizimi tarixi. – Toshkent: Fan, 1999.
2. Ahmedov B. O'rta Osiyo tabobati tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 1983.
3. Gadoyev M. Xalq tabobatining tarixiy ildizlari va ijtimoiy ahamiyati. – Samarqand, 2010.
4. Abdullayev R. Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosati va sog'liqni saqlash tizimi. – Toshkent, 2008.
5. Ibn Sino. Tib qonunlari. – Qohira nashri, 1877.
6. Mahmudov D. Turkistonda tibbiy xizmat va ijtimoiy o'zgarishlar. – Toshkent: Sharq, 2015.